

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Ενότητα 5: Μορφολογική αλλαγή: αναλογία

Γαλαντόμος Ιωάννης

Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. Σκοποί ενότητας	4
2. Περιεχόμενα ενότητας.....	4
3. Έννοιες – Λέξεις κλειδιά.....	4
4. Θεωρητικό πλαίσιο	5
5. Συστηματικές αναλογικές διαδικασίες	5
6. Μη συστηματικές αναλογικές διαδικασίες.....	6
7. Αναλογία και μορφολογική θεωρία.....	8
8. Βιβλιογραφικές αναφορές	10

1. Σκοποί ενότητας

- Εξοικείωση με το περιεχόμενο και τα είδη της αναλογίας
- Εξοικείωση με τη φύση των συστηματικών αναλογικών διαδικασιών
- Εξοικείωση με τη φύση των μη συστηματικών αναλογικών διαδικασιών
- Εξοικείωση με τη φύση, τον ρόλο και την εν γένει λειτουργία της αναλογίας σε μια γλώσσα

2. Περιεχόμενα ενότητας

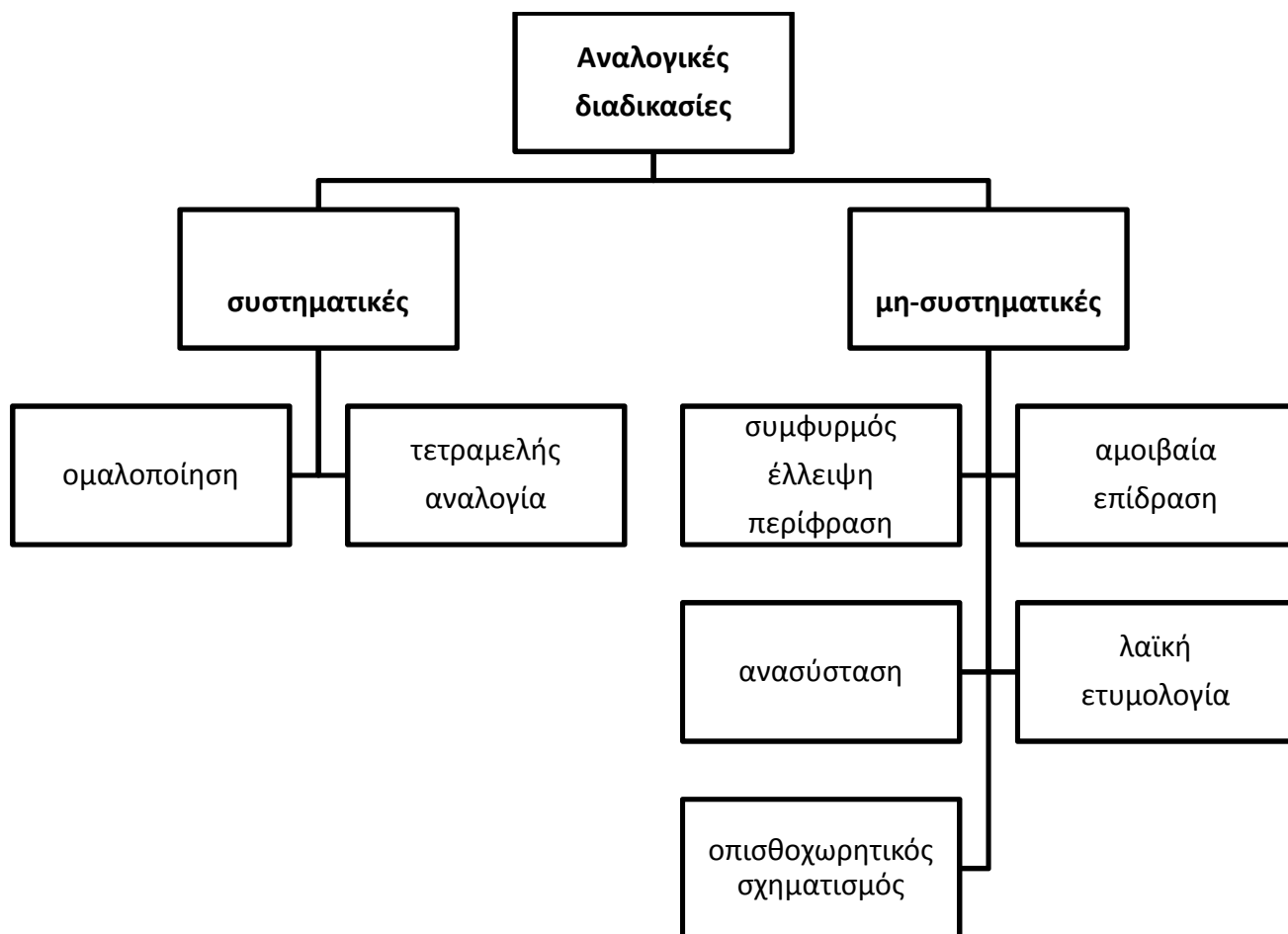
- Θεωρητικό πλαίσιο
- Συστηματικές αναλογικές διαδικασίες
- Μη συστηματικές αναλογικές διαδικασίες
- Αναλογία και μορφολογική θεωρία

3. Έννοιες – Λέξεις κλειδιά

- Ορισμός & είδη αναλογίας
- Ομαλοποίηση, τετραμελής αναλογία
- Συμφυρμός, έλλειψη, περίφραση, αμοιβαία επίδραση, ανασύσταση, λαϊκή ετυμολογία, οπισθοχωρητικό σχηματισμός
- Η αναλογία θεωρείται σημαντικός μηχανισμός γλωσσικής αλλαγής. Η δράση της συντελεί σε μερικής/ευρείας απλοποιήσεις σε μια γλώσσα. Διαθέτει ψυχολογικό υπόβαθρο, ενώ δεν υπάρχουν φορμαλιστικοί κανόνες βάσει των οποίων λειτουργεί.

4. Θεωρητικό πλαίσιο

- Η αναλογία ορίζεται ως ο μηχανισμός σύμφωνα με τον οποίο «ένα στοιχείο της γλώσσας τροποποιείται με βάση γλωσσικά σχήματα που προϋπάρχουν σ' αυτή» (Θεοδωροπούλου & Παπαναστασίου, 2001: 200).
- Οι αναλογικές διαδικασίες, σύμφωνα με το μοντέλο του Hock (1991) ταξινομούνται σε συστηματικές και μη-συστηματικές

5. Συστηματικές αναλογικές διαδικασίες

- Η *ομαλοποίηση* (*leveling*) συνίσταται στην «ολική ή μερική απομάκρυνση μορφοφωνημικών εναλλαγών, οι οποίες φαίνεται ότι δεν σηματοδοτούν σημαντικές διαφορές στη σημασία ή τη λειτουργία» (Hock & Joseph, 1996: 155).
- Η διαδικασία της *ομαλοποίησης* εφαρμόζεται τόσο σε γραμματικά όσο και σε λεξικά μορφήματα και λειτουργεί στη βάση του αιτήματος, ΜΙΑ ΜΟΡΦΗ-ΜΙΑ ΣΗΜΑΣΙΑ.

- Έως την τελική επικράτηση του νέου τύπου, μεσολαβεί ένα μεταβατικό στάδιο κοινής χρήσης του παλαιού και του νεοδημιουργηθέντος τύπου.
- Η χρονική διάρκεια της συνύπαρξής τους εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όταν όμως αυτή παρατείνεται τότε οι δύο, είτε διαφοροποιούνται ως προς τη σημασία και τη λειτουργία, είτε υπόκεινται στη διαδικασία του *συμφυρμού*.
- Η *τετραμελής αναλογία* (*four part analogy*) βασίζεται στο ακόλουθο μοντέλο:
α : α' = b : x, όπου x= b'
- Σημαντική προϋπόθεση για ένα επιτυχές μοντέλο *τετραμελούς αναλογίας* είναι η ύπαρξη μορφολογικής σχέσης μεταξύ των λέξεων, που θα συμμετάσχουν σ' αυτό, ενώ η φωνητική ομοιότητα φαίνεται ότι δεν συντελεί σε επιτυχή αποτελέσματα.
- Μία δεύτερη παράμετρος είναι η παραγωγικότητα ενός μοντέλου.
- Το γεγονός ότι κάποια γλωσσικά πρότυπα εμφανίζουν μεγαλύτερη παραγωγική ισχύ σε σχέση με άλλα, είναι δύσκολο να βρει ικανοποιητική ερμηνεία και είναι χαρακτηριστικό το σχόλιο του Hock (1991), ότι αρκεί μία μορφολογική κατηγορία να είναι παραγωγική για κάποιο χρονικό διάστημα, ώστε να αποτελέσει αυτή και όχι άλλες, λιγότερο παραγωγικές κατηγορίες, τη βάση εφαρμογής της *τετραμελούς αναλογίας*.
- Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν είναι λίγες οι φορές που συμπλέκονται η *ομαλοποίηση* και η *τετραμελής αναλογία*, με αποτέλεσμα να μην είναι εύκολα διακριτή η μία από την άλλη

6. Μη συστηματικές αναλογικές διαδικασίες

- Ο *συμφυρμός* (*blending*) «συνίσταται στην ανάπτυξη ενός μορφολογικού 'συμβιβασμού' μεταξύ δύο τύπων με όμοια ή παρόμοια σημασία, οι οποίοι εκλαμβάνονται ότι βρίσκονται σε ανταγωνισμό μεταξύ τους» (Hock, 1991: 189).
- Τέτοιο παράδειγμα είναι η δημιουργία στην αλεξανδρινή του τύπου *γέγραψαν*, από τον συμφυρμό του *γεγράφασι* και του *ἔγραψαν*.
- Μια άλλη διαδικασία, μέσω της οποίας παρατηρείται συγκερασμός της σημασίας δύο διαφορετικών στοιχείων σε ένα, είναι η *ἔλλειψη* (*ellipsis*), η οποία αν και θεωρείται ως μια μορφή σημασιολογικής μεταβολής, επιδρά στη δομή των λέξεων, κυρίως τις σύνθετες, προκαλώντας τον περιορισμό πλεοναζόντων στοιχείων και τη δημιουργία σύντομων και περιεκτικών σχηματισμών.
- Θα πρέπει, ωστόσο, να διαφοροποιηθεί από αντίστοιχες διαδικασίες (π.χ. ακρώνυμα), οι οποίες λειτουργούν με μόνο κριτήριο τη συντόμευση των λέξεων χωρίς καμία τυπική ή σημασιολογική συνάφεια.

- Στον αντίποδα της *έλλειψης*, βρίσκεται η *περίφραση* (*periphrasis*), που αναφέρεται στην περιφραστική απόδοση του νοήματος σύντομων και απλών τύπων.
- Μολονότι έχει κάποια εφαρμογή ως αναλογικός μηχανισμός, γενικά αντιμετωπίζεται ως συντακτική ή σημασιολογική εξέλιξη (Hock, 1991).
- Η *αμοιβαία επίδραση* (*contamination*) αναφέρεται «στη σχέση μεταξύ λέξεων της ίδιας σημασιολογικής ομάδας, όπως τα αριθμητικά, οι όροι συγγένειας, τα χρώματα, τα αντώνυμα..., [η οποία] μπορεί να προκαλέσει την επίδραση του ενός τύπου στον άλλο». (Sihler, 2000: 83).
- Η *αμοιβαία επίδραση* μοιάζει σε αρκετά σημεία με τον *συμφυρμό*, διαφοροποιείται όμως απ' αυτόν στο ότι δεν δημιουργεί ένα συμβιβαστικό τύπο, αλλά όμοιους φωνητικά τύπους, οι οποίοι διατηρούν τη λειτουργική τους αυτονομία.
- Η *αμοιβαία επίδραση*, εκτός από τις λέξεις αντίθετης σημασίας, είναι ιδιαίτερα παραγωγική και στο σύστημα των αριθμών. Έτσι σε αρχαιοελληνικές διαλέκτους το ηρακλεωτικό *hocτω* και το ηλειακό *οππο* έχουν δεχτεί την αναλογική επίδραση του γειτονικού *επτά* (Hock, 1991).
- Η λειτουργία της *ανασύστασης* (*recomposition*) αποβλέπει στην αποκατάσταση «αλλοιωμένων» τύπων, των οποίων η μορφολογική δομή έχει διαταραχθεί, λόγω φωνητικών αλλαγών, οι οποίες καθιστούν δυσδιάκριτα τα όρια σύνθετων λέξεων.
- Φωνολογικά φαινόμενα δεν συσκοτίζουν μόνο την εσωτερική δομή σύνθετων όρων αλλά αρκετά συχνά και τα μορφολογικά όρια δύο ή περισσότερων λέξεων. Λ.χ. στην ελληνική η ένωση του ληκτικού συμφώνου του άρθρου με την επόμενη λέξη στον τύπο *την οικοκυρά έδωσε νοικοκυρά*.
- Τέτοιου είδους *επαναχωρισμοί* (*recuttings*) είναι όμοιοι με την *επανερμηνεία* (*reinterpretation*) αν και στην περίπτωση των επαναχωρισμών επηρεάζεται η φωνολογική σύσταση των μορφημάτων και όχι η ανεξάρτητη υπόστασή τους (Hock, 1991).
- Η *λαϊκή ετυμολογία* (*folk etymology*) είναι το φαινόμενο κατά το οποίο ο χρήστης προκειμένου να προσαρμόσει στα γλωσσικά του δεδομένα ό,τι θεωρεί «περίεργο», το συνδέει με οικεία προς αυτόν γλωσσικά στοιχεία.
- Έτσι η χρήση της λέξης *ανθηρόστομη* αντί της σωστής *αθυρόστομη* ανάγεται στη λαϊκή ετυμολογία· ο ομιλητής χρησιμοποιεί ως α' συνθετικό το *ανθηρός* και όχι το *αθυρός*, που του είναι ασαφές (Θεοδωροπούλου & Παπαναστασίου, 2001).
- Ο *οπισθοχωρητικός σχηματισμός* (*back formation*) μοιάζει αρκετά με την *τετραμελή αναλογία* υπό την έννοια ότι χρησιμοποιεί ένα συμμετρικό μοντέλο, μέσω του οποίου γενικεύεται μία προϋπάρχουσα παραγωγική σχέση.

- Η διαφορά, όμως, μεταξύ των δύο μηχανισμών είναι ότι στην τετραμελή αναλογία ο νεοδημιουργηθείς τύπος παράγεται συγχρονικά, ενώ στον οπισθοχωρητικό σχηματισμό ο αναλογικός τύπος αποτελεί το μοντέλο μιας συγχρονικής παραγωγής (Hock, 1991).
- Η υπερδιόρθωση (*hypercorrection*) «είναι ένα λάθος στη μορφολογία ή, πιο κοινά, στην προφορά, που γίνεται κατά τη διάρκεια της προσπάθειας αποφυγής ενός λάθους (ή ό,τι εκλαμβάνεται ως λάθος)» (Sihler, 2000: 92).
- Λέξη – κλειδί για τα λάθη υπερδιόρθωσης είναι η εμπλοκή του κοινωνικού παράγοντα, που συνίσταται στη συνειδητή προσπάθεια διαφόρων ομιλητών να περιβάλλουν τον λόγο τους με γλωσσικά στοιχεία, τα οποία προσδίδουν κύρος και αυξημένο γόητρο, με παράλληλη περιθωριοποίηση τύπων της καθημερινής τους ομιλίας που στιγματίζονται ως υποδεέστερα.
- Π.χ. *λεπτά* αντί *λεφτά*, επειδή το συμφωνικό σύμπλεγμα –*πτ*- θεωρείται χαρακτηριστικό του επίσημου ύφους (Θεοδωροπούλου & Παπαναστασίου, 2001).

7. Αναλογία και μορφολογική θεωρία

- Η αναλογία θεωρείται από τους βασικότερους μηχανισμούς μορφολογικής αλλαγής.
- Η πρωτεύουσα σημασία που της αποδίδεται έγκειται στο γεγονός ότι η δράση της συντελεί σε μερικής, ευρείας μορφής απλοποιήσεις και σε παραγωγή νέων γλωσσικών μονάδων με σχετικά συνοπτικές διαδικασίες.
- Αυτό σημαίνει πως ο ομιλητής προκειμένου να έχει στη διάθεσή του ένα εύχρηστο και λειτουργικό σύστημα, επεμβαίνει και ομαλοποιεί ό,τι του φαίνεται «αλλότριο».
- Τα βήματά του προς αυτήν την κατεύθυνση γίνονται χωρίς ιδιαίτερη προεργασία και μεθοδολογία, αλλά διαισθητικά είτε απλοποιεί, είτε τροποποιεί και σχηματίζει υπάρχουσες ή καινούργιες δομές αντίστοιχα (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004).
- Άλλωστε δεν πρέπει να λανθάνει της προσοχής μας ότι η αναλογία είναι ψυχολογικής υφής μηχανισμός και όχι καθαρά γλωσσικός.
- Γι' αυτό η θεώρησή της ως κανονιστικού προτύπου δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.
- Η λειτουργία της δεν βασίζεται σε συγκεκριμένους κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους ένας τύπος μεταπλάθεται αναλογικά προς κάποιον άλλον υιοθετώντας ειδική, επιστημονικά καθορισμένη και αποδεκτή συλλογιστική.
- Το κίνητρο είναι η ενστικτώδης διάθεση για συμμετρία και οικονομία, χαρακτηριστικά, τα οποία δεν επιτυγχάνονται πάντοτε με τους παγιωμένους κανόνες.

- Αντίθετα ο κανόνας είναι ένα σύνολο τυποποιημένων αρχών, οι οποίες ισχύουν ανεξάρτητα από την ψυχολογία των ομιλητών, και εκτός εξαιρέσεων, αναφέρονται σε κατηγορίες λέξεων, στοιχείο που μπορεί και να μην αφορά πάντοτε την αναλογία, η οποία άλλοτε επηρεάζει μεμονωμένες λέξεις και άλλοτε εφαρμόζεται σε ολόκληρα λεξικά σύνολα (Becker, 1990).
- Έτσι, όταν ο χρήστης της ελληνικής σχηματίζει τον τύπο *έλυσα* από το *ρ. λύνω* θα έχει εφαρμόσει έναν καθιερωμένο κανόνα της γλώσσας του για τον σχηματισμό του *α΄ ενικού του αορίστου των ομαλών ρημάτων*. όταν όμως δημιουργήσει τον τύπο **έπλεσα* από το *πλένω* θα έχει προβεί σε έναν αναλογικό σχηματισμό.
- Το γεγονός ότι είναι λανθασμένος είναι αδιάφορο, εφόσον για τον ομιλητή σημασία έχει η ομαλότητα και όχι η ορθότητα ή μη των αποτελεσμάτων της αναλογίας.
- Η αναλογική διαδικασία λειτουργεί σύμφωνα με κάποια προϋπάρχοντα σχήματα, τα οποία αναγορεύονται ως βασικά και παραγωγικά.
- Ο καθορισμός ενός τύπου ως βασικού είναι αρκετά πολύπλοκος, δεδομένου ότι τα κριτήρια που έχουν χρησιμοποιηθεί μέχρι τώρα δεν έχουν καθολική εφαρμογή και εξαρτώνται από την οπτική γωνία του κάθε μελετητή που τα προτείνει.
- Έτσι, έχει θεωρηθεί ως βασικός τύπος ο απλούστερος μορφολογικά, αυτός που συνδέεται σημασιολογικά με τον παραγόμενο, αυτός που εμφανίζει μεγαλύτερη παραγωγικότητα, ενώ δεν είναι λίγα τα παραδείγματα που υποχρεώνουν τους επιστήμονες να παραδεχτούν την απουσία βασικού τύπου και να αναζητήσουν έμμεσες, δευτερεύουσες σχέσεις βάση των οποίων προκύπτουν οι αναλογικοί τύποι (Hock, 1991).
- Για την εκκίνηση ενός αναλογικού σχηματισμού δεν είναι απαραίτητο να συντρέχουν ειδικές προϋποθέσεις φορμαλιστικού περιεχόμενου.
- Είναι αρκετό ο νεοδημιουργηθείς τύπος, είτε να εκφράζει μία έννοια η οποία δεν υπάρχει καθόλου στο γλωσσικό σύστημα, οπότε η κατασκευή του καλύπτει δομικά κενά, είτε ένας υπάρχων όρος να είναι αμφίσημος και να προκαλεί σύγχυση, με αποτέλεσμα ή να εγκαταλείπεται ή να τροποποιείται αναλογικά.
- Αλλά ούτε και περιορισμοί τίθενται για την ενεργοποίηση της αναλογίας· η ύπαρξη αδιαφάνειας και η πολύπλοκη κλιτική μορφολογία είναι επαρκείς παράγοντες για να δώσουν ώθηση στην αναλογική δράση.
- Κάτι τέτοιο, βέβαια, δεν σημαίνει ότι όπου διαπιστώνεται μορφολογική ποικιλία, αμέσως επεμβαίνει η αναλογία. Αν αυτό συνέβαινε τότε όλες οι γλώσσες θα είχαν αποκτήσει ενοποιημένες, μορφολογικά, κατηγορίες.
- Η αναλογία σχετίζεται με την ύπαρξη δύο τάσεων/ πόλων στη γλώσσα· την τάση για εξάλειψη δύσκολων δομών και την τάση για εμπλουτισμό των

υπαρχουσών δομών. Η ύπαρξη υπερβολικής συνθετότητας δύναται να προκαλέσει αναλογικές μεταβολές· δεν αποτελεί όμως ούτε προϋπόθεση για τη δράση της αναλογίας αλλά ούτε και την κατευθύνει.

- Ο βαθμός ομαλοποίησης πολύπλοκων δομών σύμφωνα με πιο λειτουργικά πρότυπα άπτεται των επικοινωνιακών αναγκών της γλωσσικής κοινότητας που θα τις χρησιμοποιήσει και θα αποφασίσει τα σημεία τερματισμού.
- Δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι η αναλογία συνδέεται, κατά κάποιο τρόπο, με το πεπρωμένο μιας γλώσσας, με τη συντηρητικότητα ή νεωτερικότητα που διέπει το εκάστοτε γλωσσικό σύστημα (Hock, 1991· Hock & Joseph, 1996).
- Ενδιαφέρον επίσης προκαλεί η παραγωγικότητα των αναλογικών τύπων. Εφόσον θα προκύψει ένα αναλογικό στοιχείο, είναι γενικά αποδεκτό ότι δεν παραμένει στατικό, αλλά συμμετέχει ενεργά στη γλωσσική εξέλιξη, αποτελώντας με τη σειρά του το πρότυπο για άλλους μετασχηματισμούς.
- Αρχικά, μέχρι να αφομοιωθεί πλήρως, εμφανίζει μερική παραγωγικότητα, ενώ η συχνότητα χρήσης του θα συμβάλει στη μεγιστοποίηση ή μη της παραγωγικής του δύναμης (Hock, 1991).

8. Βιβλιογραφικές αναφορές

Becker, Th. (1990). *Analogie und morphologische Theorie*. München: Wilhelm Fink Verlag.

Hock, H.H. (1991). *Principles of Historical Linguistics*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

Hock, H.H., & Joseph, B. (1996). *Language History, Language Change and Language relationship*, Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

Θεοδωροπούλου, Μ., & Παπαναστασίου Γ. (2001). Το γλωσσικό λάθος. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα* (σελ. 199-202). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Καραντζόλα, Ε., & Φλιάτουρας, Α. (2004). *Γλωσσική Αλλαγή*. Αθήνα: Νήσος.

Sihler, A.L. (2000). *Language History*. Amsterdam: John Benjamins.